

ETNIKAI ÁTRENDZŐDÉS BARACÁN

Gecse Annabella

Dolgozatom arra vállalkozik, hogy tömören bemutassa a folyamatot, amely Baraca jelenlegi etnikai arculatának kialakulásához vezetett. Anélkül, hogy akár csak érzékeltetni is szeretném az idevonatkozó terminológiai gazdagságot (olykor bizonytalanságot), alapfogalomként az etnikum kifejezést, illetve a vizsgált település lakóinak saját kifejezéseit (cigány, paraszt) használom. Ezúttal arra sem törekszem, hogy esettanulmányom adatait, következtetéseit a téma – egyébként bőséges – szakirodalmának eredményeivel egészítsem ki, esetleg támasszam alá, csupán néhány esetben utalok párhuzamokra. Írásomat saját gyűjtőmunkám eredményeire alapozom, ám adatközlőimet, akik között mind parasztok, mind cigányok vannak – a téma „kényessége” miatt – nem nevezem meg. Ugyanez az oka annak is, hogy háztartás-összeírásom csak számokat közöl.

A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Baraca (Szlovákia, Rimaszombati járás) összlakossága 394 fő, amelyből 337 fő magyar, 17 fő szlovák, 39 fő cigány és 1 fő cseh nemzetiségű.¹ Amint az már korábban is jellemző volt Baracára (és sok más településre a történeti Gömör megye területén), a hivatalos adatokból nem olvasható ki a település valós etnikai arculata.² A falubeliek viszont etnikailag egyértelműen két részre osztják a falu lakóit: cigányoknak, illetve parasztoknak nevezik magukat, egymást. Mind a „külső”, mind a „belső” minősítés ugyanarra az eredményre vezet, azaz ugyanazokat a személyeket nevezik cigányoknak a parasztok, mint akiket önmagukkal egy csoportba tartozónak éreznek a megkérdezett cigányok.³ A besorolást senki nem kérdőjelezi meg, bár a korábbi viszonyokhoz képest a legutóbbi népszámlálás adatai változást mutatnak, hiszen ennek során 39 személy cigánynak vallotta magát, ellentétben a többiekkel, akik azóta is magyarnak vallják magukat. Azt, hogy a jelenségnek pontosan mi az oka, talán a magukat cigánynak valló személyekkel folytatott beszélgetések deríthetnék ki, ám nem lehet tudni, kik az érintettek. A falu új polgármesterének az a véleménye, hogy az érdekképviseletük hiánya, kezdetleges volta okozza, hogy Baracán a cigányok magyarnak vallják magukat. Elképzelhető, de nem bizonyítható, hogy a 39, magát cigánynak valló személy „új” bevallásához hozzájárult, hogy a polgármester a Szlovákiai Cigányok Pártjának a jelöltje volt. Másokkal folytatott beszélgetéseimből az derült ki, hogy a cigányok magyar cigányoknak tekintik magukat, és ez azzal is összefügg, hogy Baracán senki nem beszél a cigány nyelvet, még a legidősebbek is mindig magyarul beszéltek.

Amennyiben az etnikai (ön)besorolást figyelmen kívül hagyjuk, és úgy tekintjük át a lakosság nemzedéki megoszlását, egy növekvő lélekszámú, fiatalodó települést képzelhe-

1 *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 26. mája 2001. Trvale bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti a podľa okresov a obcí.*

2 A jelenségre területünkön elsőként Keményfi Róbert hívta fel a figyelmet. Keményfi R., 1998:7.

3 A „belső minősítés” alkalmazásáról éppen vidékünkön szintén Keményfi Róbert számol be. Keményfi R., 1999:143.

tünk a számok mögé, amely nem árulkodik valamelyik etnikum rohamos fogyásáról. (33–70–128–180 a lakosok száma az 1940 előtt, illetve az 1940-60 és az 1961-1980 között, valamint az 1980 után születettek kategóriájában.) Az 1999 és 2003 márciusa között eltelt néhány évben a lakosság száma még gyarapodott is: 362-ről 411-re növekedett. Beszélgetőtársaim egybehangzó etnikai minősítését alapul véve ma a falu lakosságának 86%-a cigány, a 68 lakóház közül 21 olyan van, amelyeknek nem cigány a lakója, ám ezek közül 6 házban egy személy él, 4 pedig üres. Ez a néhány adat arra is rávilágít, milyen erőteljesen megfogyatkozott Baraca paraszti népessége, hiszen a 19. század végi, 20. század eleji statisztikák és a nyolcvan év körüli adatközlőim visszaemlékezése szerint abban az időben a falu lakosságának a száma cigányok nélkül 260 és 440 között mozgott⁴. Megerősíti ezt az is, hogy Baraca nem szerepel az 1893-as cigányösszeírásban, amely csak azokat a településeket említi, amelyekben a cigányság a lakosságnak legalább 10%-át alkotja.⁵ Az, hogy mégis élhettek Baracán cigányok már abban az időben is, a parókiaán őrzött egyházi anyakönyvből derül ki, amelyben 1824-ből való a legkorábbi cigány vezetéknevet viselő személyre vonatkozó adat. Az alábbi táblázatok áttekintik a település etnikai és nemzedéki összetételét. (A bennük szereplő adatok egyrészt félhivatalos forrásból, a Polgármesteri Hivatal nyilvántartásából, másrészt saját összeírásomból származnak.)

A lakosság változása 1997-2002 között

Év	Szül. szám	Ebből cigány	Elhaláloz. szám	Ebből cigány	Beköltözők száma	Ebből cigány	Elköltözők száma	Ebből cigány
1997	5	5	2	1	5	5	9	6
1998	9	8	2	1	22	2	3	0
1999	6	6	0	0	7	6	4	0
2000	6	6	1	1	10	3	9	7
2001	12	12	5	1	6	2	4	4
2002	13	12	1	0	26	26	4	2
összes	51	49	11	4	76	61	39	19

A lakosság életkor szerinti összetétele és etnikai arányai 1999-ben

Születési év	Cigány	Cigány %-ban	Paraszt	Paraszt %-ban
1940 előtt	14	5%	26	41%
1941–1960	57	19%	14	22%
1961–1980	100	33%	15	24%
1980 után	128	43%	8	13%
Összesen	299		63	
Összlakosság száma: 362		83%		17%

4 A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása, illetve A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása.

5 Magyar Statisztikai Közlemények, 1895.

*A lakosság életkor szerinti összetétele és etnikai arányai 2003-ban
(A Polgármesteri Hivatal hivatalos lakosság-nyilvántartása alapján)*

Születési év	Cigány	Cigány %-ban	Paraszt	Paraszt %-ban
1940 előtt	14	4%	19	31%
1941–1960	58	16%	15	25%
1961–1980	118	31%	14	23%
1980 után	182	493%	13	21%
Összesen	372		61	
Összlakosság száma: 362		86%		14%

*Háztartás-összeírás a családok nemzedéki megoszlása (születési év) alapján
(Saját gyűjtés alapján⁶)*

Házaszám	1940 előtt	1941–1960	1961–1980	1980 után	Összesen
1.	1	0	5	3	9
2.	0	0	2	3	5
3.	1	2	4	9	16
4.	1	1	1	2	5
5.	1	0	2	3	6
6.	0	2	5	12	19
7.	0	1	0	3	4
8.	0	2	1	0	3
9.	2	0	0	0	2
10.	0	1	1	4	6
11.	2	0	2	1	5
12.	1	1	0	0	2
13.	0	0	0	0	0
14.	0	6	5	6	17
15.	0	3	7	8	18
16.	0	0	0	0	0
17.	0	0	0	0	0
18.	2	2	0	1	5
19.	0	0	2	2	4

⁶ Az összeírás eredménye azért tér el mind a hivatalos, mind a félhivatalos adatoktól, mert ebben a táblázatban a tényleges adatokat közlöm. Például nem számítottam a lakosok közé azokat a személyeket, akiknek Baracán bejelentett állandó lakcímük van, de soha nem éltek, és ma sem élnek a faluban. A falu lakójának tekintetem viszont, ezért számszerűsített összeírásomban is szerepeltetem azokat a személyeket, akik Baracára nincsenek állandó lakosként bejelentve, ám mégis már évek óta (esetenként születésük óta) a faluban laknak.

Házaszám	1940 előtt	1941–1960	1961–1980	1980 után	Összesen
20.	0	0	2	3	5
21.	1	0	0	0	1
23.	0	1	1	1	3
25.	0	2	3	4	9
26.	2	1	1	3	7
29.	0	2	2	4	8
30.	0	2	2	4	8
31.	0	0	2	6	8
32.	0	2	1	3	6
33.	0	2	4	3	9
34.	1	1	2	7	11
35.	0	2	2	3	7
36.	0	0	0	0	0
37.	0	2	0	0	2
38.	0	1	2	3	6
39.	1	2	4	4	11
40.	0	0	2	8	10
41.	0	0	2	2	4
42.	1	2	2	0	5
43.	0	1	1	2	4
44.	0	2	5	3	10
45.	1	0	0	0	1
46.	1	0	0	0	1
48/a.(tömbház)	0	2	2	1	5
48/b.	1	0	0	0	1
48/c.	0	0	1	2	3
48/d.	0	1	1	2	4
49.	0	2	3	2	7
50.	0	1	5	5	11
51.	1	1	2	2	6
52.	3	3	6	10	22
53.	1	0	0	0	1
54.	1	0	0	0	1
57.	0	2	5	6	13
58.	1	3	3	9	16

Házszám	1940 előtt	1941–1960	1961–1980	1980 után	Összesen
60.	1	1	1	2	5
61.	0	0	0	0	0
62.	1	0	0	0	1
63.	0	0	0	0	0
64.	0	2	9	8	19
65.	1	0	2	2	5
66.	0	0	2	2	4
67.	0	0	2	2	4
68.	1	0	0	0	1
69.	0	2	1	2	5
74.	0	2	2	0	4
75.	2	0	1	0	3
80.	0	2	5	4	11
Összesen	33	70	128	180	411

Amennyiben etnikai hovatartozás alapján kettéosztva átlagoljuk a házak lakóinak számát (természetesen eltekintve az üres háztól), a következő beszédes adatokat kapjuk: a cigány házakban átlagosan 8 ember él, míg a paraszt házakban átlagosan 2.⁷

A cigányok lakóhelyének változásai a faluban

A cigányok kb. az 1960-as évekig a falu egyik szélén éltek négy házban. Ezt a tömböt a falu terétől nem csupán a távolság, hanem a patak is elválasztotta. Valószínűsíthető, hogy az egykori cigánytelepet jelöli az 1852-ben készült 2. katonai felmérés, amelynek térképén a patak túloldalán a falutól kissé távol eső, attól tömörszerűen elkülönülő házcsoport látható. A falu legidősebb lakóinak emlékezete szerint is ezen a helyen volt a „cigánysor”, a legkorábbi házak, amelyekre az idősek emlékeznek, kb. az 1930-as évek elején épültek, majd lakóik 1946-ban ugyanezen a faluvégén, ugyanebben a tömbben építettek egy újabbat.

A falu felé terjeszkedés külső hatásra kezdődött az 1960-as évek végén, amikor a „szocialista cigánypolitika” szellemében – egyik adatközlőm szavaival – „meg kellett szűn- ni a cigányseregnek”. E határozat valóra váltásához a cigányoknak az adott nagy segítsé- get, hogy 1946-tól kezdődően kb. 1963-64-ig Csehországban dolgoztak, ezáltal anyagilag is kissé megerősödtek, de az állam kölcsönrel is támogatta a cigánytelep megszüntetését. Ettől kezdve állandóan növekedett, és növekszik ma is a belterületen a cigány lakójú házak

⁷ Ennek kiszámítása során nem vettem figyelembe a néhány etnikailag vegyes házasságot. Az ilyen eseteket az alapján soroltam be, hogy melyik csoportba tartozik a ház lakóinak többsége, így e besorolás kissé torzítja az adatokat.

száma. Az egykori cigánytelepről – az 1960-as években – először a falu másik végére kezdtek építkezni, majd telket vettek a falu közepén, a templom és az akkori iskola közelében. Az 1980-as évek elejétől a cigánytelepiek betelepülésének erősen kedvezett az Állami Gazdaság, amely munkásainak megvásárolta azokat a házakat, amelyek eredeti tulajdonosai elköltöztek. Ez a szakasz egybeesik a paraszti lakosság elköltözésének nagy hullámával, amely az 1980-as évekre tehető. A nagy költözési hullám okainak keresése messzire vezetne, most csupán egy ma nyolcvankét éves asszony véleményét idézem:

„A fiatalok a munkahely miatt mentek el. A szövetkezetben nem kerestek, traktoristák, lapátosok lehettek esetleg. Úgy nem kerestek. Elmentek iparosnak. Nem akartak majorosok, traktoristák lenni. A szövetkezet előtt se nagyon tudtak itt megmaradni iparosok. A testvéreim is mind elmentek, de általában a földjükből éltek az emberek. Földet szaporítani a házassággal akartak, de nem mindig sikerült. Az egy-két gyerek divat lett nagyon. A jó gazdáknak már 1900 táján is csak 1 gyerekük született. Az 1896-os születésűek között is sok volt már magában. Amiatt volt, hogy sok legyen a vagyon.”

A fent említettek mellett a mai helyzet kialakulásához több tényező együttes hatása is hozzájárult: például a kicsiség (ami Enyedi György szerint együtt jár a szolgáltatások alacsony színvonalával, a foglalkoztatás hiányával⁸), és a határmentiség (ami Hoóz István⁹ és Éger György¹⁰ kutatási eredményei alapján szintén felgyorsítja a paraszti népesség fogyását). Vuics Tibor és Kovács Katalin megállapításaival összhangban az elnéptelenedés folyamatának esetünkben is természetes kísérőjelensége az „elcigányosodás”.¹¹ Amennyiben az 1970-es évektől elköltözött paraszti népességet „virtuálisan” a falu népének tekintjük, számításaim szerint az ilyen értelemben vett „baracai családoknak” ma 43%-a Rimaszombatban, 24%-a Tornalján, 16%-a egyéb településeken él, és csupán 17%-a baracai lakos.

A közeli és a távolabbi városokba költözők helyére valamennyi házba cigányok kerültek, csupán két olyan eset van, amikor az elköltöző család megtartotta a házát, hétvégenként eljön Baracára, de egyébként ezek a házak ma is üresen állnak.¹²

Annak ellenére, hogy a házak lakói etnikailag kicserélődtek, idegenek egyáltalán nem kerültek a faluba, hiszen minden házba az idősebb baracai cigányok leszármazottai költöztek. Csupán három ház van, amelynek lakói nem Baracán születtek; 1997-ben, 1998-ban és 1999-ben költöztek be azok a családok, amelyek tagjai csak laza, nem vér szerinti rokoni szálakkal kötődnek a baracaiakhoz. Közülük az egyik család azóta el is költözött. A legutóbbi öt év beköltözői külön csoportot alkotnak, ugyanis visszaköltözőkről van szó, akik az 1980-as években Rimaszombatba, esetleg távolabbra költöztek, de most eladták városi lakásukat és visszatelepültek Baracára. Visszaköltözésük oka általában az, hogy elveszítették munkahelyüket, városi lakásukat pedig a

8 Enyedi Gy., 1983.

9 Hoóz I., 1992:1005-1018.

10 Éger Gy., 1990:75-97.

11 Vuics T., 1993; Kovács K., 1990.

12 A többi üresen álló ház lakói vagy kihaltak, vagy – miután egyedül maradtak – gyerekeikhez költöztek.

megváltozott körülmények között nehezebb fenntartani. Mindamellett Baracán nagyon olcsón (150-200.000 koronáért) lehet összkomfortos családi házat venni.¹³

Összesítve a fent említett folyamatok eredményét, megállapítható, hogy az egykori szegregáció teljesen felbomlott, a cigányok (lakóházaikkal) valamennyi lehetséges irányban terjeszkedtek, „...most már a faluban van a sereg”.

Megélhetési stratégiák, iskolázottság

A településen kb. 1998-ig működött óvoda, épülete ma is megvan, ám egyre rosszabb állapotban.

A lakosság etnikai összetételének megfelelően Baraca alsó tagozatos általános iskolájának 35 tanulója közül 34 cigány. Rajtuk kívül még 2 kisiskolás (paraszt) van a faluban, de őket szüleik szlovák iskolába járatják Rimaszombatba. A cigány gyerekek mindannyian magyar iskolában tanulnak, 5. osztálytól a szomszéd faluba, Bátkába járnak. Manapság közülük kevesen jutnak el egy-egy szakma elsajátításáig, de még kb. 10 évvel korábban is az volt az általános, hogy szakmunkásképzőt végeztek. Ma az ilyen cigány gyerek Baracán kivételes, mégis van rá példa.

A környék etnikai összetételétől független általános jellemzője a súlyos mértékű munkanélküliség. Baracán 11 embernek van munkája, közülük csupán kettő cigány, egyik a falu polgármestere. Közhasznú munkásként a Polgármesteri Hivatal 17 embert alkalmazhatna, de – a polgármester bevallása szerint – „...problémás lenne kiválasztani, ezért nem is veszünk ki embereket. Nem lehet igazságot tenni”. Néhány család Németországba, Olaszországba jár zenélni, koldulni.

A valláshoz, egyházhoz való viszony

Baraca paraszt népességét valamennyi szomszéd falu elsősorban az erős vallásossággal szokta jellemezni. A cigányokra ez nem jellemző, mégis határozott szerepet kap életükben a római katolikus vallás, valamennyien megkereszteltetik gyerekeiket, általában elsődözők is lesznek, sőt bérmálkoznak is. Házasságot ugyancsak templomban kötnek, ám sok esetben már gyerekeik születése után. Pappal és római katolikus szertartás keretében temetetik halottjaikat. Nagy ünnepekkor (karácsony, húsvét, búcsú) egy-két család eljár szentmisére, de hosszabb ideig közülük csak a gyerekek járnak rendszeresen, abban az időszakban, amikor hittant tanulnak.

Három család kb. tíz éve Jehova Tanúja, de – minden próbálkozásuk ellenére – hitüket nem tudták nagyobb mértékben elterjeszteni a faluban.

¹³ A házak ilyen mértékű értékvesztése éppen az etnikai átrendeződéssel, a „lakáspiaci erózióval” hozható kapcsolatba (ld. Kocsis K. – Kovács Z., 1991:83.

A mindennapi élet tapasztalatai

A két, egymás mellett élő etnikumnak elsősorban találkozásaik során alakulhatott, illetve alakult ki a véleménye a másikról. A rendszeresnek tekinthető, családi kapcsolatokból adódó alkalmakon kívül a véletlen találkozásoknak is erős véleményformáló szerepük van.

Baracán a megkérdezettek véleménye szerint némi eltérés mutatkozik a parasztok cigányokról kialakult általános véleménye és a velük szemben tanúsított viselkedés között, ha egy-egy ember vagy egy-egy család viszonyáról van szó. Család családdal ugyanis csak olyan esetben találkozik, ha állandónak mondható kapcsolat van közöttük, amit műrokonsággal pecsételtek meg: bérmakeresztülő és keresztgyermek között szilárdultak meg, pártfogó-pártfogolt jelleget öltve¹⁴.

A legidősebb, 1940 előtt született parasztokkal folytatott beszélgetéseim során igyekeztem képet kapni arról, mi a véleményük a baracai cigányokról, milyenek tartják őket a szomszéd falvakban élőkhöz viszonyítva. Valamennyi megkérdezett személy véleménye pozitív volt, ha más falvakban élőkhöz hasonlította a baracai cigányokat, ám azt is mindig hangsúlyozták, hogy nagy különbséget látnak idősebbek és fiatalabbak között. Véleményüket, tapasztalataikat – egyúttal összevetve az idősebb és a fiatalabb nemzedéket – így summázták:

„Az idősebb cigányok rendesek. Soha semmi bajom nem volt velük, pedig itt öregedtek meg. Régebben a parasztokat annyira tiszteletben tartották, a viláért se vétettek volna. Csak a fiatalokkal más. Most már laza a törvény.”

„A baraciaiak a környéken mindegyiknél rendesebbek. Aki úgy került be Baracára, úri népnek tartja őket. A házuk is tiszta, a gyerekek is tiszták, de a nevelés rendetlen. Azok a fiatalok, akik most nőnek, haszontalanok, de a régiek olyanok voltak, amilyenek lenni kell.”

„Az öregebb cigányok biztos, hogy helyesek. A fiatalok között ez már kivételes.”

A fentiekkel, tehát a legidősebbekével megegyező a fiatalabb nemzedékek véleménye az idősebb, ötven-hatvan éves cigányokról, de ők is mindig hangsúlyozzák, hogy ez nem minden korosztályra vonatkozik.

„Minél fiatalabbak, annál rosszabbak. Még így is rendesebbek más falusiaknál, de az öregeikkel egy napon sem lehet említeni őket, bár most sincsenek problémák velük.”

A megkérdezett cigányok véleménye a parasztokkal való együttéléstről szintén pozitív. Beszélgetéseink során arra kerestem a választ, hogy mi lehet az aránylag jó

14 Hogy a cigányok valóban pártfogót választottak, amikor a parasztasszonyokat hívták meg bérmakeresztánynak, alátámasztja az is, hogy a bérmakeresztányak valamennyien viszonylag nagy birtokon gazdálkodó családokból valók. Adatközlőim is megerősítették ezt a véleményt:

„Gazdagot választottak inkább. A cigánynak nem vettek nagy korozsmát, de a cigánynak mindig tartoztak. Nem vettek neki úgy, mint a parasztnak, mert parasztnak öltözet ruhát vettek, a lagzijára edényféléket. A cigánynak ezt nem adták, de a cigánynak mindig adtak. (Pedig ha adsz, elvinnék a szemed világát is. A hitelt meg nem szeretik megadni...)”

viszony oka; milyen különbséget látnak a két etnikum között; mi okozza azt, hogy a faluban csak három¹⁵ etnikailag vegyes házasság van; miért vallják magukat hivatalosan magyarnak.

A legidősebbek is, a fiatalabbak is azzal magyarázzák a falura jellemző békés viszonyokat, hogy már a hatvan-hetven évesek is itt nevelkedtek.

„Mióta én emlékszem, a baracai cigányokkal nincs probléma. Mert bennszülöttek. Ha nem azok, ott baj van. Már a nagyapánk is itt született. Itt van bérmakomaság is, látod, jól megvagyunk. Nekem is sok komám van. Gyűlölködés nincs, de legénykoromban jobban összejártunk. Bálban parasztlányokkal is táncoltam, nem nézték, hogy én cigány legény vagyok.”

„Nem idegenek egyik a másíknak, azért nincs probléma. Gyerekkoromban sok volt a fiatal paraszt. Hozzászoktunk, hogy együtt járunk iskolába, egymás családjába is bejártunk. Ez sokat jelent. Soha nem volt ellentét, mert nem azt nézték, hogy cigány vagy paraszt, hanem azt, hogy baraci.”

„Emlékszem rá, volt egy bál Baracán. A fügei cigányok meg akarták verni a baraci parasztokat, de a baraci cigányok is beleszóltak. Megverték a fügeieket, pedig rokoniak voltak köztük.”

A két etnikum közötti alapvető különbségekkel magyarázzák azt, hogy a vegyes házasság Baracán nem jellemző.

„Cigány paraszttal soha nem jött ki házasság ügyében. Nem jöhetnek ki, mert nem egyforma vérmérsékletűek. Csak ideig-óráig tudunk kijönni. Egyszerűen nincs esély az együttélésre. A parasztnál nem születik elég gyerek. Nem cél nekik a nagy család. A cigány úgy gondolkodik a gyerekről, hogy ahol kettő eszik, eszik három is. De a paraszt arra gondol, hogy amennyi van, azt mind fel kell nevelni, ki kell házasítani, iskolába kell járni. Jobban számítanak nekik az anyagiak. Mégis a parasztok a példa, mert nálunk is csökken a gyerekszám, csak nem olyan nagymértékben, mint náluk. Mi heten meg hatan voltunk testvérek, de látod, nekünk már csak négy gyerekünk van. Ebben van a különbség köztünk. Igaz, van olyan paraszt, aki úgy él, mint egy cigány. De mégsem az! Neked is rajta van a hátadon a p betű, meg nekem is a c.”

„Az összeszokás az oka annak, hogy Baracán soha semmi konfliktus nem volt cigányok meg parasztok között, de annak is az az oka, hogy nincs vegyes házasság. Ismerjük egymást. Nagyon sok falura jellemző, hogy itt miért nincs, mást nem tudok rá mondani. Emlékszem két esetre, amikor valaki elvett volna cigány lányt, de a szülők megtiltották. Ha arról volt szó, hogy komolyodott, akkor nem keveredtek.”

„Valami különbség van köztünk, aminek nem biztos, hogy jó a közelében élni. Nem tudom megmagyarázni. Paraszt cigányhoz nem való. Az megvolt mindig Baracán, hogy komasági hívásra senki nem mondott nemet, de házasság nem volt, nincs is, csak egy. C. is úgy vehette el P.-t, hogy az apja már nem élt akkor... “

15 E három házasságon kívül van még négy olyan, amelyekben az egyik fél nemcsak más etnikumhoz tartozik, de más településről is származik.

Az általában pozitív vélemények ellenére megfigyelhető Baracán, hogy a parasztok a cigányok többsége miatt egyrészt nem érzik biztonságosnak a falut, másrészt úgy ítélik meg a cigányok nagy számát, hogy az sokat von le a település értékéből.

Ezt az állítást igazolják a faluból elköltözöttekkel folytatott beszélgetéseim is. A megkérdezettek kivétel nélkül igennel válaszoltak arra a kérdésre, hogy döntésükben (elköltözésükben) szerepet játszott-e Baraca „igányosodása”.¹⁶

A parasztok véleménye, a cigányokról alkotott képe elsősorban attól függ, hogy a cigányok mely korosztályáról van szó. Az idősebbekről egységesen az a vélemény alakult ki, hogy „rendesek, helyesek”. Beszélgetéseinkből kiderült, hogy ez nem véletlen, az az oka, hogy a ma hatvan-hetven éves cigányok fiatalabb korukban igyekeztek életmódjukkal a paraszti normákat követni, és figyelembe venni a falusi társadalom elvárásait. Ez tükröződik saját vélekedésükben is a mai faluról.¹⁷

A fiatal cigányok megítélése nem ilyen pozitív. Annak ellenére, hogy a parasztok is hangoztatják a békés együttélést, megfigyelhető, hogy ha személyes találkozásokkor nem is mindig érzetik egymással, vannak fenntartásaik a másikkal szemben. Úgy tűnik, a hivatalosnak fenntartott vélemény más, nagyobb fokú bizalmatlanságot és tartózkodást rejt még akkor is, ha külső „támadás” esetén mindkét fél hangsúlyozza a lokális összetartozást.

Mindezek arra engednek következtetni, hogy az erős és népes paraszti közösség térben tartotta magát távol a cigányoktól, kezdetben a két etnikum szegregált településen élt. A cigányoktól is igazodást követelő értékrendjük az idős cigányok életében ma is meghatározó. Az 1960-1970-es években a fizikai térben ugyan közelebb került, sőt keveredni kezdett a cigányok és a parasztok lakóhelye, de ez nem hozott magával életmódbeli, értékrendbeli hasonulást; az ebben az időben kiskorú nemzedéket nevezik ma a parasztok haszontalannak. A fizikai térbeli közelség tehát fokozottabb viselkedésmódi, társadalmi-térbeli elhatárolódáshoz vezetett. Az idősebb nemzedékek egykori közös szórakozása („...nem nézték, hogy én cigány legény vagyok...”) a mai Baracán teljesen elképzelhetetlen. A kisebbségbe került parasztság életmódjában nem követi az immár többségi cigányságot, hanem a korábbi arányokból adódó sémáknak megfelelően saját helyzetét szeretné dominánsnak érezni. A fiatalabb cigányok viszont – az idősekkel ellentétben – szintén nem törekszenek arra, hogy megfeleljenek a parasztok elvárásainak.

Következtetésként azt szűrhetjük le, hogy Baracán cigányok és parasztok együttélése olyan szempontból volt harmonikusabb abban az időben, amikor arányuk a tele-

16 Ugyanez az idősebb cigányok véleménye is. Látva, hogy szinte csak cigányok várakoznak a busz-megállóban, nemegyszer megjegyezték, hogy „milyen falu az, ahol ennyi cigány utazik. Az már nem is falu. Meg olyan sincs rendes helyen, hogy a cigányok ilyen szép nagy házakban laknak. Szegény XY is, ha tudta volna, hogy cigányé lesz a háza, fel sem építette volna”.

17 Alátámasztja ezt egy véletlen megfigyelésem is. 1999. decemberében kérdőíves felmérést végeztem az adventi koszorú falubeli elterjedésének feltérképezése céljából. Az egyik ötven év körüli cigány férfi ekkor fejtette ki véleményét:

„Feleslegesen járod végig a falut. Kérdezd meg a parasztoktól, hogy van-e nekik. Majd ha náluk találsz, pár év múlva lesz nekünk, cigányoknak is. Ez így szokott lenni. Cigány a paraszttól tanul.”

pülésen belül fordított volt, hogy sem azok, akik létszámbeli kisebbséget, sem az azok, akik többséget alkottak, nem akartak a másik etnikum jelenléte miatt elköltözni. Igaz, ebben az időszakban a cigányoknak erős paraszti közösség elvárásaihoz kellett igazodniuk, ám ezt ők maguk is pozitívan ítélik meg, szükségesnek tartják; tükrözi ezt az öreg cigányok néhány – már említett – megnyilatkozása, csakúgy, mint pozitív megítélésük a fiatalabb parasztok részéről. (Miközben a cigányok fiatalabb nemzedékével szemben jelentős fenntartásaik, ellenérzéseik vannak.) Elsősorban az eszményinek tartott családmódel (gyerekszám) és a munka, illetve az általa elérhető anyagi javak, és az ezeken alapuló társadalmi besorolás jelentik azokat a „törésvonalakat”, amelyek mentén a cigányok és a parasztok közötti különbségek leginkább kiütöknéznek.

Az identitás kérdései

Adatközlőim véleménye azt jelzi, hogy Baracán a cigányok és a parasztok teljesen egyértelműen és biztosan sorolják be önmagukat és egymást valamelyik csoportba. Az, hogy ezt mi alapján teszik, beszélgetéseink alapján ezúttal megválaszolatlan, de legalábbis kissé tisztázatlan kérdés maradt, illetve leginkább az állapítható meg, hogy elsősorban a vezetéknev, valamint a származástudat a megkülönböztetés, az etnikai (ön)besorolás alapja.

„Belenevelődtünk, nem lehet tudni, hogy mi alapján.”

„Névről tudni, vezetéknevről. Kevés cigányban a Sándor, a Kovács, stb. A Lakatos, a Horváth, a Máté, a Kárász a sok.”

„Származás szerint lehet csak eldönteni. Idegen nem tudja megállapítani, de minden falubeli tudja, ki a cigány, ki a paraszt.”

„Én tudom, hogy miért vagyok cigány. Mert a nagyapám is az volt. Meg az övé is az volt. Nem volt paraszt a családban. A vezetéknev szerint lehet leginkább megkülönböztetni...”

„Mindenki tudja magáról, hogy ki a cigány, ki a paraszt. Ha ezt egymás szemére vetnék, nem tisztelnék egymást, akkor nem lennének ilyen békésen. Nem foglalkozunk vele, nem fontos. Nem úgy, mint a szlovákokkal. Magyar a szlovákra, szlovák a magyarra haragszik. Ilyenkor magyarnak érezzük magunkat. De cigány/magyar szempontból nem kell nyilvántartani, mert mi nem akarjuk egymás szemére vetni, hogy te ilyen vagy olyan vagy...”

„Magyarnak valljuk magunkat, hát persze. De nem lehet legénykedni a magyarsággal, mert az száz százalék, hogy a szlovákok se a paraszt, se a cigány magyart nem nézik semmibe.”

„Nem tudom, hogy van ez, ki a cigány. Ezt nem kell eldönteni, nem kell rajta gondolkodni, ezt mindenki tudja, aki annak született. Én magyar cigány vagyok. A személyimbe is az van írva, hogy magyar. Baracán azt vállalják, hogy magyar cigányok. Azt hiszem, mind így vannak ezzel. Magyar cigányok vagyunk, és a szlovák irigykedik a magyarra. Ez biztos!”

E két utóbbi vélemény olyan dimenzióba helyezi a problémát (tulajdonképpen az azonosságtudat alapját), amely az etnicitás mibenlétének vizsgálatán belül éppen a legutóbbi időben vitte új irányba a kutatást.¹⁸ Egyrészt jelzi az etnicitás folyamatszerűségét, másrészt pedig rávilágít a cigányság sajátos önmeghatározására, azonosságtudatára, ugyanis nem csupán a baracaiakra jellemző, hogy az leginkább akkor ragadható meg, ha szembeállítható vagy legalább viszonyítható valami máshoz. „A cigányság etnikus öntudata, szimbolizációja tehát csak a »többségi társadalomhoz« való viszonyrendszerében és viszonyulásán keresztül értelmezhető.”¹⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barth, Fredrik, 1996: *Régi és új problémák az etnicitás elemzésében*. In: Regio 1. 3-26.
- Éger György, 1990: *A történeti Gömör déli részének társadalomstatisztikai jellemzői 1870-1980*. In: Regio IX.
- Enyedi György, 1983: *Földrajz és társadalom*. Budapest.
- Enyedi György, 1987: *Tér és társadalom*. In: Janus, Tél.
- Hoóz István, 1992: *A határmenti települések elnéptelenedése*. In: Statisztikai Szemle.
- Keményfi Róbert, 1998: *A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza. A vegyes etnicitás és az etnikai határ kérdése*. Debrecen.
- Keményfi Róbert, 1999: *Etnikai besorolás és statisztika. Elvi alapvetés a gömöri cigányok három évszázados jelenlétének vizsgálatához*. In: Regio 1.
- Kocsis Károly – Kovács Zoltán, 1991: *A magyarországi cigánynépesség társadalomföldrajza*. In: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.), 1991: *Cigánylét*. Budapest.
- Kovács Katalin, 1992: *Urbanizáció alulnézetből*. In: Tóth József (szerk.), 1992: *Tér – Idő – Társadalom*. Pécs.
- Sčítani obyvatelov, domov a bytov 26. mája 2001. Základné údaje. Okres Rimavská Sobota*. Krajská správa Štatistického úradu Slovenskej Republiky. Banská Bystrica.
- Vuics Tibor, 1993: *Az "elcigányosodás" folyamata Baranyában*. In: Kovács Teréz (szerk.), 1993: *Kiút a válságból II. Falukonferencia*. MTA RKK Pécs.

FELHASZNÁLT EGYÉB FORRÁSOK

- A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása, 1902.
- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása, 1912.
- Magyar Statisztikai Közlemények, 1895: *A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei*. (új sorozat) I. kötet, Budapest.

18 Barth, F., 1996:3-25.

19 Keményfi R., 1999:144.